

## КОНОТАТИВНО МАРКОВАНІ НАЗВИ СІЛЬСЬКИХ КУТКІВ(НА МАТЕРІАЛІ ГОВІРОК ЧЕРКАЩИНИ)

The article deals with one of the problems of onomastics, i.e. the possibility of proper names connotativity. The object of investigation is microtoponims of the Cherkasy region

Місткість категорії оцінки, широкі можливості конотативного позначення лексичних одиниць зумовлюють поліаспектність їх вивчення, дають змогу лінгвістам розглядати ці явища в різних напрямках (стилістичному, лексичному, дериватологічному, грамагічному, комунікативному та ін.) і залучати до аналізу різноманітні тематичні групи слів.

Проблема конотативності, як відомо, належить до складних і досить суперечливих у мовознавстві. Неоднозначно дефінуються поняття “конотація”, “конотативність”. Конотативність - це емоційне, оцінне чи стилістичне забарвлення мовної одиниці узуального чи оказіонального характеру [7 : 236]. В Шаховський визначає конотацію як сукупність компонентів семантики слова, що співвідноситься зі сферами чуттєвої й раціональної кваліфікації депотата [11 : 30], тобто по суті отожднює конотацію з емотивним аспектом значення. Вчені говорять і про психологічну природу конотативності [9]. Деякі дослідники уподібнюють конотацію до асоціації [4: 67], пов'язують конотеми з ustalеними символами [6.36]. Більшість дослідників трактує конотативність як єдність оцінності, експресії, образності та емоційності. Дехто з лінгвістів долучає до них ще й функціонально-стилістичний елемент [3 : 107].

Розходяться думки вчених і у питанні про статус конотативності: одні мовознавці розглядають конотему як елемент семантики, інші – вважають, що конотативність з'являється як прагматична спрямованість у певному контексті [5 : 175].

Проблематичність наукового трактування питань, пов'язаних із конотативністю, напевне, ще більше посилюється, коли мова йде про вияв цього явища в сфері пропріальної лексики. І це, передусім, пов'язано з категоріальними ознаками власних назв. На думку більшості вчених, ономастична лексика позбавлена семантики, а конотативність, як уже зазначалося, розглядається лінгвістами головним чином у межах структури значення слова. Тому, мабуть, слід говорити про конотативність апелювання – твірного для оніма слова чи про власні найменування, що ще не втратили мотиваційного зв'язку із загальною назвою, або про випадки трансономізації. Розгляд конотативності пропріальної лексики може здатися безпідставним, але цілеспрямований прагматизм іменування ряду об'єктів (у минулому й тепер) перетворює багато онімів у значущі, семантично наповнені слова. Отже, поряд із “денотативним” значенням, “оніми можуть мати конотативний семантичний компонент, що випливає з численних асоціативних зв'язків, як: властиві оніму” [1: 61]. До того ж треба зважати на велику тематичну розгалуженість пропріальної лексики, де певні класи онімів незаперечно мають виявлену або потенційну конотативність, тому вважаємо правомірним і потрібним дослідження її у сфері власних найменувань.

Той чи інший клас онімів має неоднакову здатність бути засобом оцінки, репрезентом експресивності тощо. Конотативно наслідженими, мабуть, найчастіше бувають антропоніми (зокрема відповідні форми особових імен), ергоніми (особливо назви дитячих садків, кінотеатрів, магазинів тощо) та ін.

У плані протиставлення мови й мовлення можна констатувати, що саме власні назви – атрибути останнього – мають високий ступінь емоційності, експресивності. Чи не найвищий він у художнього оніма: як художній образ, власне ім'я стає засобом характеристики героя, вияву авторського ставлення до зображуваного. Щодо порівняння пропріальних лексем у

літературному й усномовному вжитку, то припускаємо, що конотативність більш типова для живого мовлення (варто згадати прізвиська, клички тварин, народні назви сузір'їв тощо)

Однією з ознак власних географічних назв є емоційна чи оцінна нейтральність. у той же час дослідники звертають увагу на конотативну насаженість деяких з них, ідентифікуючи їх як "конотативні топоніми" [8: 122]. Категорія експресивності – невід'ємна частина топонімікону і паявна як у початковому акті присвоєння імені, так і в подальшому його вживанні [2: 50-53]. Засадами конотативності топоніміа є, напевне, їх генетична й функціональна секундарність та метафоричність, на якій базується номінація багатьох географічних реалій.

Різні класи оніміа диференціюються щодо засобів конотації, особливостей її вияву. Якщо, наприклад, в антропонімії вона репрезентується у вигляді демінутативних або, навпаки, сугментативних, сугестивних форм, то в топонімії конотативність, як правило, має асоціативний характер.

Досить часто натрапляємо на конотативно марковані мікротопоніми (далі – М-Т), особливо найменування сільських кутків. Можливо, сприяє цьому вживання таких назв у розмовно-побутовій сфері (для якої, як відомо, емоційно-експресивні напарування є типовими), що актуалізує функціонально-стилістичний компонент конотативності багатьох із них. Має значення також територіальна, а отже, і говіркова обмеженість цих найменувань.

Назви частин населених пунктів (далі – НЧНП) належать до мало вивченого класу М-Т. По суті це була об'єктом дослідження і їх конотативність. Крім функції орієнтира, такі найменування виконують ще й додаткові – характеризуючу та експресивно-емоційну. Робимо спробу проаналізувати конотативно марковані НЧНП одного з регіонів України, що може слугувати як для подальших різноаспектних досліджень топонімії, так і для поглибленого розуміння явища конотативності, зокрема його специфік в онімії.

Якщо ойконіми (на зразок – с.Товста, с.Криві Коліна, с.Соколівочка, с.Райок і т.ін.) позбавлені конотативності через утрату зв'язків з апелятивами – твірними для них словами, то в М-Т збереження таких зв'язків стає однією із засад конотативних нащарувань. Коли назви природних реалій найчастіше мотивовані їх фізичними ознаками, то джерела метафоричної номінації створених людьми об'єктів дуже різноманітні, що теж посилює їх потенційні можливості бути конотонімами. Так, мотиватором найменування може стати форма частини поселення: к. *Оселедець*, к. *Холоша* (с. Бубнівська Слобідка Зол.); к. *Матня* (с. Конеля Жаяк.); особливості забудови: к. *Штурки* (с. Журавка Шпол.); розташування закутка: к. *Причена* (сmt. Лисянка) "ніби причеплений останнім", к. Обірванка (с. Онопріївка Тальн.) "відмежовується рікою". Багатолюдна центральна частина сmt. Звенигородка дістала назву *Таможня*. Такі найменування виконують характеризуючу функцію.

Конотативність може розвинутися в апелятиві, передатися М-Т й зберегатися в ньому. *цигани* (етнос) → *цигани* – "ті, що все випрошують", "злодії" → к. *Цигани* ("де жили нечисти на руку люди"). Правда, перідко конотативність, закладена в семантиці загальної назви, втрачається. *гнилий* → р. *Гнилий Тікич* → к. *Гнилий Тікич*. Але більш типовим для номінації місцевих об'єктів є збереження оцінності, експресивності, що були в значеннєвій структурі апелятива. к. *Ледачии* (с. Вознесенське Зол.) У ряді випадків має місце своєрідний ланцюг "конотативних перетворень" антропоніма: *Богдан Хмельницький* → *Богдан* → *Богдан* (пам'ятник) → *Під Богданом* – "престижний" м-р Черкас.

Конотонімами найчастіше бувають трансономізовані власні географічні назви. Як правило, перенесення найменування на інший об'єкт (у нашому випадку на частину села) не виходить за межі топонімної системи, тобто має місце вторинна топонімізація. Як відомо, кожен факт трансономізації має певну мету і відбувається за різних засад. В одних випадках результатом її є поява конотативно індіферентних топонімічних дублетів, в інших – характеризуючих, експресивно насичених. Такі назви з'являються на основі метафоризації та метонімізації. Метафора імплікує оцінну конотацію, оскільки втілює в собі вербалізовані стереотипи українського соціуму (чи його частини). Національно (історично, культурно,

релігійно) марковані оніми викликають усталені уявлення, що зумовлюється сприйняттям (як позитивним, так і негативним) пов'язаних із ними референцій. Ономатологи говорять про появу проміжної ланки – конотоніма – в ланцюгу абсолютної (лексико-семантичної, безафіксної) трансономізації [8: 126]. І вже цей конотативний онім стає безпосередньою і вірною базою для іншого (в нашому дослідженні також конотативно маркованого) власного імені.

Власна географічна назва – це невід'ємний елемент минулого й сьогочасного буття етносу, певний репрезент його ментальності. Чимало топонімів перетворилося в асоціоніми (*Москва, Київ, Сибір, Дніпро, Дунай, Чорнобиль* та ін.), що стає фактором перенесення такого найменування на інший об'єкт, а спільні для певного колективу асоціації є джерелом порівняння номінованого референта з носієм асоціативного імені, а далі – і транспортування назви. Трансономізація спирається на співвідносні ознаки кожного поіменованого об'єкта. Однак при цьому, як правило, мають місце гіперболізація та додатковий прагматизм номінації – це лише продублювати назву за якоюсь схожістю денотатів, але й дати референсу оцінку, частково охарактеризувати його. Отже, трансономізація як одна з топонімічних універсалій стає умовою того, що стилістично нейтральні, позбавлені якоїсь експресивності топоніми, конотативно намагаються і набувають здатності породжувати нові конотоніми.

Це явище дуже часто спостерігається в іменуванні мікрорайонів міст та сільських кутків.

Транспортовані назви нерідко вказують на ступінь віддаленості частини поселення від центру, на його параметри й т. ін. Уявлення про великі простори та розмір предмета є надзвичайно важливими факторами, що впливають на відмінність чуттєвої і логічної систем пізнання [10: 29]. Звідси – численні *Сахаліни, Далекі Сходи* тощо як назви віддалених сільських закутків (к. *Сахалін* с. Героцимівка Черк.; к. *Сахалін*, к. *Хабаровський край* м. Корсунь-Шевченківський). У таких випадках превалює експресивність як гіперболізація певних ознак. Поняття “центр” пов'язується у наших людей, як правило, з топонімами *Москва* (“столиця СРСР”), *Київ* (“столиця України”), *Красна площа, Хрещатик* (маркери цих столиць, їх центри). Це відбито в назвах кутків, вулиць: к. *Москва* (с. Удія Христ.); к. *Хрещатик* (с. Кірове К.-Шевч.); вул. *Хрещатик* (м. Черкаси). Годонім *Хрещатик*, у свою чергу, викликає такі позитивні асоціації “центральна вулиця Києва”, “красива вулиця”, “великі гарні будинки”, “кашани в цвіту”. Емоційно-експресивна аура зберігається при трансономізації цієї назви. У плуначесні жителями місцевого оніма *Хрещатик* усі ці уявлення часто поєднуються і стають аргументом появи навіть тих найменувань, що виникли від поняття “перетин доріг навхрест”.

Характер ландшафту (який топографами диференціюється на позитивний і негативний) також є предметом асоціативних порівнянь, що характеризують об'єкт. Тому, напевне, навіть незначне підвищення зіставляється місцевими жителями з відомими горами (к. *Памір* м. Кам'янка, к. *Кавказ* с. Велика Яблуцівка Сміл. та ін.).

Топоніми *Америка, Греція* (“де все є”) асоціюють з “країнами достатку”, “розкоші”. Саме таким бачать однісілчани життя “нових українців”, тому в іменування кутків (де знаходяться будинки “нових”) містять пейоративні конотеми, напр., к. *Америка* (сmt Лисянка, сmt Чорнобай та ін.). Асоціативна неординарність зумовила номінацію частини с. Подільське К.-Шевч. як *Поле чудес*. “Чудом” для місцевих жителів видається “дуже швидка забудова цього району розкішними дачами”. Подібна конотативна маркованість і в назві м-р Корсунь-Шевченківського – *Царське село* (“де проживає сучасна міська знать”).

Найменування частини с. Кочержинці (Умань) – *Бомбей* – пов'язане зі словом “бомба”, оскільки дорога туди вся в ямах, “мов від бомб”. А оформилася назва у вигляді дублета відомого топоніма.

Трансономізації дуже часто підлягають прізвиська. Високий ступінь оцінності, закладеної в них, передається і на назву кутка: к. *Тонька Балакуча* (с. Нове Життя Чорн.), к.

Валяйбаба (с Березняки Сміл.), Карі-Марі (прізвисько жителя цього ж села, що намагався говорити угорською мовою) → к Карі-Марі.

Оскільки інформативність відомого оніма містить багато семантичних компонентів, то при йменуванні іншого об'єкта може актуалізуватися будь-яка сема. При цьому вторинна назва виникає не обов'язково на основі стереотипних, усталених асоціацій, а пов'язується з іншими, які точніше відповідають характеру номінованої речі. Напевне, саме так у свій час з'явилися народні варіанти до місцевих топонімів с. Білозір'я Черк. - *Москва-2* (як "великого торгівельного центру") та *Москва-сортувальна* - неофіційне найменування станції ім. Т.Г.Шевченка Сміл. (як "важливого залізничного вузла"). Обидві назви мають онічний відтінок, зрозумілий достеменно тільки місцевим жителям (у першому випадку негативний, оскільки пов'язувався з поняттям "спекуляція", у другому - позитивний). Ці "транспортівні" найменування зберігаються в мовленні лише старшого покоління.

Ознаки темпоральності несе в собі й онім БАМ - частина смт.Шпола, що розбудовувалася на початку 70-х років. Зауважимо, що для місцевих жителів БАМ - це і назва "залізничної магістралі", й "ударної комсомольської будови", й уособлення "романтики", і "символ певного історичного періоду". Саме з останнім варіантом значення зазнав трансономізації цей топонім.

З точки зору ступеня відомості диференціюють узуальні та okazіональні конотоніми [8 . 122]. Щодо функціонування їх у тому чи іншому континуумі - інтернаціональні та національні (поширені по всій території проживання етносу чи регіональні). Стосовно фактичного матеріалу нашого дослідження вважаємо можливим розділити на узуальні й okazіональні лише тих топонімів, які є джерелом трансономізованих М-Т, оскільки, як відомо, власні назви місцевих об'єктів (і в першу чергу найменувань сіпських кутків) - атрибут усно-побутового мовлення незначної кількості носіїв говірки на обмеженій території.

Оцінність, експресивність може міститися в семантичній структурі апелювання, на якому базується найменування місцевого об'єкта. Так, не викликає сумніву пейоративність конотем у значенні таких онімизованих лексем, як к. *Хитрий* (с. Вознесенське Зол.), к. *Злодійка* (с.Бубнівська Слобідка Зол.), к. *Брехунівка* (с. Лебедин Шпол.) та ін., де, напевне, має місце метонімічне перенесення деяких характеристик мешканців на місцевість, що втілено в її назві. Породжують негативні асоціації й найменування кутків *Драний* (с. Жовтине Чорн.), *Драний План* (К.-Шевч.), *Обдерія* (с. Заріччя К.-Шевч.), *Здохтівка* (с. Ковтуни Зол.). Подвійною є народна мовляція назви *Недоступний* (м-р К.-Шевч.), там живуть "нові українці", і прізвище одного з них Недоступний; крім того, ця частина поселення пильно охороняється, тому є "недоступною" для інших корсунчів.

Оцінне, суб'єктивне ставлення до певного об'єкту виявляється й у народній етимології його назви, у легендах про неї. Напр., найменування частини с. Піщана Зол. - *Маківка* (яке, ймовірно, пов'язане з географічним герміном *макіла* - "підвищення в центрі чогось") місцеві жителя пояснюють проживанням тут найвродливіших, "мов маків цвіт", дівчат.

Отже, конотативно марковані М-Т є важливою, цікавою, вартою уваги лінгвістичною частиною багатства живомовної лексики. Оцінність, експресивність місцевих найменувань найчастіше набувається в процесі трансономізації або ж ґрунтується на конотемах, закладених у семантичній структурі апелювання-твірного для оніма слова. Однією з умов конотативності М-Т є збереження мотиваційних зв'язків із загальною назвою.

Умовні скорочення: к. - куток села, райони Черкаської обл. Жашк. - Жашківський; Зол. - Золотоніський, К.-Шевч. - Корсунь-Шевченківський; Сміл. - Смілянський, Гальн. - Гальнівський; Черк. - Черкаський; Чорн. - Чорнобаївський, Шпол. - Шполянський

## Література

1. Ажпюк Б.М. Англійські фразологізми з власноіменним компонентом // Мовознавство. – 1984 - № 6.
2. Алексеев Ф.Я. Стилистическая информация языкового знака // Филологические науки. – 1982. - № 1.
3. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка – Москва, 1990.
4. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. – Москва, 1974.
5. Звегинцев В.А. Семасиология. – Москва, 1975
6. Кутуза Н. Епоніми як елементи рекламного тексту // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету – Вип. 37 – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград, 2001.
7. Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва. 1990.
8. Отин Е.С. Типология коннотативных ономов и их производных // Українська пропріальна лексика. – К., 2000.
9. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения. Семантическая грамматика – Москва. 1981.
10. Сукаленко Н.І. Про конотаційно-оцінний аспект мовної діяльності людини // Мовознавство. - 1985. - № 2.
11. Шаховский В.И. К типологии коннотации // Аспекты лексического значения – Воронеж. 1982

*Інна Демешко (Кіровоград)*

## ЯВИЩЕ ТРАНСОНІМІЗАЦІЇ В ПРОПРІАЛЬНІЙ ЛЕКСИЦІ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ПОЛІССЯ

The peculiarities of interaction of the Ukrainian North-Eastern Polisia hydro-onym parallelism is considered in the publication, the homonymical onyms character is pointed out. The derivative semantics and etymology of hydronym and onym is investigated.

Кожна пропріальна назва має свою мотивацію, тому для вивчення принципів номінації оніма, необхідно встановити критерії мотивованості назв, їх словотвірну семантику та етимологію. Досліджуючи мотивацію гідронімів та ойконімів необхідно враховувати відмінні риси при мотивації апелювативних і пропріальних лексем. Виникнення оніма може відбутися шляхом онімізації апелюватива, трансонімізації, залозичення пропріальної лексеми з шпної мови. Таким чином, пропріальна номінація реалізується шляхом присвоєння одиничним об'єктам найменувань, які індивідуалізують ці об'єкти в ряду однотипних

Питання взаємодії гідронімії та ойконімії давно вже привертас увагу дослідників. Цьому присвячені праці Є. Черняхівської, Є. Отіна, О. Вільконя, Й.Бальчиконіса, А. Непокупного, Ф. Сольмсена, Я. Рудницького, С. Грабця, Л.Гумецької, Ю. Карпенка, О. Стрижака, В. Топорова й О. Трубочова. Питання гідронімно-ойконімних взаємозв'язків порушувалися і в працях М. Худапа, М. Демчук, Т. Поляруш, О. Купчинського, Я. Пури, Я. Редьки, М. Габорака, М.Юрківа. Дослідження цього питання знаходимо у статті Л. Масенко, присвяченій взаємодії між онімами вказаних класів на матеріалі басейну Південного Бугу. Вона зазначає, що визначення хронологічної послідовності у виникненні генетично пов'язаних гідронімів та ойконімів зводиться до трьох критеріїв. 1) послідовності фіксацій назв у джерелах; 2) лексико-семантичного аналізу назв; 3) словотвірної структури назв [6 33]